

Р. Крусян,

аспірант кафедри організації судових та правоохоронних органів
 Національного університету «Одеська юридична академія»

УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК НАПРЯМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Конституційна реформа за своїм змістом є багатограним, складним політико-правовим процесом, який передбачає перетворення в найбільш важливих сферах життєдіяльності держави та суспільства й відповідну динаміку засобів їх правового регулювання. Однією з таких найважливіших сфер є судова система, що потребує відповідного реформування. Метою конституційної реформи є такий результат, який виражає цінності та прагнення суспільства. У сфері здійснення правосуддя – це вдосконалення конституційних основ правосуддя для забезпечення кожному громадянину права на справедливий судовий розгляд його справи незалежним і неупередженим судом у визначені терміни на основі принципу верховенства права.

Конституційна реформа передбачає повні або часткові зміни актів конституційного рівня. Звідси конституційні перетворення у сфері організації судової влади безпосередньо пов'язані з унесенням змін до чинної Конституції України. Таке твердження міститься у Висновку Венеціанської комісії від 15 червня 2013 р. № 722/2013 (CDL(2013)014): «... нинішні конституційні норми являють собою перешкоду для незалежної судової системи, що відповідає європейським стандартам. Комісія рекомендує не обмежувати судову реформу рівнем законодавства, а провести глибоку конституційну реформу з метою закладення міцних фундаментів судової влади та ефективної судової системи у повній відповідності з європейськими стандартами» [1]. Час показав, що низка положень Основ-

ного Закону, які в 1996 р. вважалися цілком прийнятними, не витримала випробування часом і потребує переосмислення. Зміни, що було внесено до Конституції України у 2004 р., не стосувалися розділів VIII «Правосуддя» та XII «Конституційний Суд України».

Варто відзначити, що законопроектні роботи щодо внесення змін до Конституції України в частині правосуддя вже мають певну історію. Адже в межах сучасного етапу конституційної реформи вони відбуваються з 2013 р. Зокрема, в липні 2013 р. на розгляд Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» (реєстр. № 2522а) [2]. Конституційним Судом України 19 вересня 2013 р. надано Висновок № 2-в/2013, згідно з яким зазначений Законопроект визнавався таким, що відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України [3]. Цей Законопроект був попередньо схвалений Верховною Радою України 10 жовтня 2013 р. Крім того, він став предметом розгляду Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія). Позиція Венеціанської комісії висловлена у Висновку від 15 червня 2013 р. № 722/2013 (CDL(2013)014) стосовно проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» (включаючи пояснювальну записку та порівняльну таблицю) [1].

Серед основних новел, що пропонувалися цим Законопроектом, варто назвати такі: передбачалося, що утворення, реорганізація й ліквідація судів, а

також визначення їх мережі має здійснюватися законами, а не указами Президента України; пропонувалося Верховний Суд України наділити правом забезпечувати однакове застосування норм законодавства України всіма судами загальної юрисдикції; пропонувалося скасувати п'ятирічний термін призначення на посаду судді вперше та змінити чинний порядок зняття суддівської недоторканності; передбачалося змінити склад і порядок формування Вищої ради юстиції, а також її повноваження; як конституційну основу судочинства пропонувалося передбачити основоположні принципи права особи на судовий захист, гарантовані ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Варто зазначити, що питання зміни обсягу недоторканності суддів передбачалося й у проекті Закону України про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів (реєстр. № 1776) [4]. Зокрема, відповідно до цього Законопроекту, суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий чи взятий під варту до винесення обвинувального вироку судом щодо нього, за винятком затримання його на місці вчинення злочину.

Остання подія щодо конституційного реформування судової системи – це прийняття Верховною Радою України 2 червня 2016 р. Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [5].

Принципове значення має передусім положення нової редакції ст. 124 Конституції України, згідно з якою «юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір і будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи». Отже, уточняється предмет судового розгляду.

Крім того, передбачається деполітизація судової влади. Так, відповідно до нової редакції ст. 124 Конституції України, «призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за

поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом».

Видається, що матиме безумовний позитивний вплив на прогресивний розвиток правосуддя в Україні конституційне положення, за яким «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» (ст. 129). Адже в контексті аксіологічного виміру судової реформи верховенство права за своїм змістом виявляється в сукупності таких засад: доступності й ефективності правосуддя; незалежності й неупередженості органів правосуддя; поваги та непорушності прав і свобод людини; справедливості публічного розгляду судових справ упродовж розумного строку; постановленні судового рішення на основі права та правового закону; рівності конституційних прав і рівності всіх перед законом.

Видається практично доцільною й такою, що буде покращувати якість і ефективність правосуддя в Україні, нова ст. 129.1, якою доповнюється Конституція України та яка, по суті, закріплює основні гарантії виконаності рішень суду, зокрема, передбачаючи таке: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд».

Згідно з конституційними змінами, простежується підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу. Зокрема, передбачено: «На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді».

Питання добросовісності судді є конституційною новелою. Отже, підвищуються вимоги до моральних якостей

суддів. Зокрема, зміст доброчесності й інші етичні вимоги, пов'язані зі статусом судді, визначені в Кодексі суддівської етики (затверджено XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р.) [6]. Питання етичності поведінки та високих моральних якостей суддів набувають усе більшого значення передусім з метою підвищення довіри до судової влади. У Коментарі до Кодексу суддівської етики (затверджено Радою суддів України 4 лютого 2016 р.) зазначено, що високі стандарти поведінки полягають у тому, що суддя як на роботі, так і поза її межами, в повсякденному житті має демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу й оточуючі люди бачили в ньому еталон порядності і справедливості – високоморальну, чесну, стриману, врівноважену людину [7].

Крім того, стандарти моральних якостей суддів визначено в таких міжнародних документах, як Основні принципи щодо незалежності судових органів, схвалені Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.; Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів, схвалені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 р.; Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р.; Європейська хартія про закон щодо статусу суддів; Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно суддів тощо.

Обмеження імунітету суддів до функціонального визначається в новій редакції ст. 126 Конституції України, а саме: «Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судо-

ве рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку».

На відміну від попереднього конституційного положення (п. 23 ст. 106 Конституції України в редакції 1996 р.), відповідно до якого утворення судів у визначеному законом порядку було зараховано до повноважень Президента України, за новими конституційними положеннями суд утворюється, реорганізовується й ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій із Вищою радою правосуддя (нова редакція ст. 125 Конституції України).

Створено конституційні засади щодо оптимізації системи судоустрою, а саме визначено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України; відповідно до закону, можуть діяти вищі спеціалізовані суди (нова редакція ст. 125 Конституції України). Крім того, конституційно закріплено, що «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди». Отже, підкреслено роль і значення адміністративної юстиції щодо захисту прав і свобод людини та громадянина у взаємовідносинах із органами публічної влади, що має велике значення для утвердження України як демократичної, правової держави.

Питання щодо зміни системи судів досить довго обговорювалося як науковцями, так і практиками. Зокрема, у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України» від 11 квітня 2014 р. № 1 [8] зазначалося, що «в Україні має бути відновлено триланкову систему судів загальної юрисдикції, до якої входитимуть Верховний Суд України, апеляційні та місцеві суди». При цьому наводилися доводи щодо більшої дієвості й ефективності функціонування триланкової судової системи в Україні. Крім того,

сумніви щодо доцільності існування в Україні чотириланкової судової системи також висловила Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) (п. п. 45 і 63 Висновку від 15 червня 2013 р. № 722/2013) [1].

Конституційно вдосконалено статус Вищої ради правосуддя як незалежного державного органу, що відповідає за формування високопрофесійного суддівського корпусу, гарантування незалежності суддів. Зокрема, визначено, що Вища рада правосуддя вносить подання про призначення судді на посаду; ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; ухвалює рішення про звільнення судді з посади; надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою; ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів; ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого; здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Відповідно до європейських стандартів у сфері правосуддя й вимог Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії), змінився й порядок формування цього органу. Так, згідно з конституційними змінами, Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України серед суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ. Отже, майже половину цього органу становлять судді.

Безумовно, прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» має вели-

ке значення для реформування судової системи України. Проте на цьому судова реформа не завершується, а тільки розпочинається, адже на часі впровадження конституційних положень у життя й перевірка їх на ефективність і результативність. Звідси можна підтримати позицію тих науковців і політиків, які вважають, що внесення змін до Конституції України – це тільки старт реформування судової системи України, метою якого є вдосконалення та ефективізація судової влади, що відіграє важливу роль у процесі сталого розвитку України як демократичної, правової держави, повноправного члена європейського співтовариства.

Ключові слова: судова система, правосуддя, судова влада, зміни до Конституції України, конституційна реформа, реформування судової системи.

У статті розкриваються зміст і основні етапи процесів реформування у сфері організації та здійснення правосуддя в Україні, що пов'язані з унесенням змін до Конституції України. Робиться висновок, що одним із найважливіших напрямів конституційної реформи в Україні є вдосконалення судової системи. Основна увага приділена науково-теоретичному аналізу положень Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. Зроблено висновок, що прийняття цього Закону має велике значення щодо реформування судової системи України. Проте на цьому судова реформа не завершується, а тільки розпочинається, адже на часі – впровадження конституційних положень у життя й перевірка їх на ефективність і результативність, що потребує подальших науково-теоретичних, практичних і законотворчих зусиль і напрацювань.

В статті розкриваються содержание и основные этапы процессов реформирования в сфере организации и осуществления правосудия в Украине, связанные с внесением изменений в Конституцию Украины. Де-

лається вивод, що одним из важнейших направлений конституционной реформы в Украине является совершенствование судебной системы. Основное внимание уделено научно-теоретическому анализу положений Закона Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно правосудия)» от 2 июня 2016 г. Сделан вывод, что принятие данного Закона имеет большое значение для реформирования судебной системы Украины. Однако на этом судебная реформа не завершается, а только начинается, т. к. в настоящее время необходимы внедрение конституционных положений в жизнь и проверка их на эффективность и реализуемость, что потребует дальнейших научно-теоретических, практических, а также законотворческих усилий и работок.

The article deals with the contents and main stages of reform processes in the organization and administration of justice in Ukraine related to amendments to the Constitution of Ukraine. It is concluded that one of the most important areas of constitutional reform in Ukraine is to improve the judicial system. The main focus of the article is on scientific and theoretical analysis of the Law of Ukraine “On Amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)” of June 2, 2016. It is concluded that the adoption of this law is essential to reform the judicial system of Ukraine. However, the judicial reform is not completed at this point, it is just the beginning, as the implementation of constitutional provisions into practice and testing their efficiency and effectiveness, which requires further scientific and theoretical, practical and legislative efforts and achievements, is on the agenda.

Література

1. Висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) № 722/2013 до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів (включаючи пояснювальну записку та порівняльну

таблицю), та на зміни до Конституції, запропоновані Верховною Радою України, та про внесення змін до Конституції, запропоновані Конституційною Асамблеєю України, прийнятий на 95 пленарній сесії (Венеція, 14–15 червня 2013 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU13167.html.

2. Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів : проект Закону України від 04 липня 2013 р. № 2522а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/>.

3. Висновок Конституційного Суду України від 19 вересня 2013 р. № 2-в/2013 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csu.gov.ua/>.

4. Про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів : проект Закону України від 16 січня 2015 р. № 1776 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/>.

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. (направлено на підпис Президенту України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.

6. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

7. Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики : Рішення Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/121844-opublikovano_komentar_do_kodeksu_suddivskoi_etiki.

8. Про пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 квітня 2014 р. № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-14>.